

PROAKTÍVNY PRÍSTUP K TVORBE SÚKROMNÝCH DÔCHODKOVÝCH ÚSPOR: KLÚČOVÉ DETERMINANTY

Erika Pastoráková, Zuzana Brokešová, Jana Péliová*

Abstract

Proactive Approach to Private Pension Savings: Key Determinants

Component encouraging private savings was introduced or is under consideration in pension schemes of many countries. This diversification of old-age income sources shifts the responsibility for the level of retirement income to the individuals themselves and, at the same time, opens the question about their preparedness for such financial decisions. Inadequate savings could have enormous impact on their future life and determine their standard of living in the period of retirement. The aim of the paper is to identify key demographic and socio-economic factors determining individuals' proactive approach to the private pension savings. We also would like to point out group of individuals with a low level of the private savings involvement. These individuals are potentially poverty vulnerable in their old-age. Using representative sample of 2 826 citizens of the Slovak Republic from the Household Finance and Consumption Survey carried out by the National Bank of Slovakia, we have identified as key factors age, education, income, ownership of second real estate and other financial assets and sharing household with pensioners. Our research contributes to the extension of existing knowledge that can be used by countries with multi-pillar pension systems, absence of occupational employment funds and low availability of products for voluntary pension savings.

Keywords: private saving for retirement, a multi-pillar pension schemes, support for private savings for old age period, public and private pension systems

JEL Classification: J11, H55, H75, J32, G22

Úvod

V dôsledku zvyšujúceho sa tlaku na verejné dôchodkové systémy vzniká popri štátom garantovanom starobnom dôchodku stále väčší priestor pre individuálne aktivity jednotlivcov, s cieľom zabezpečiť príjem v starobe aj prostredníctvom vlastných úspor. Prvotnou možnosťou pre ich tvorbu sú samotné dôchodkové systémy. Opatrenia zamerané na podporu súkromných úspor sú implementované priamo v dôchodkových systémoch mnohých krajín, v ďalších sa o ich zavedení uvažuje. Očakáva sa od nich zvýšenie

* **Erika Pastoráková** (erika.pastorakova@euba.sk), **Zuzana Brokešová** (zuzana.brokesova@euba.sk), **Jana Péliová** (jana.peliova@euba.sk), Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta.

Článok je výstupom výskumných grantov VEGA číslo 1/0431/14 s názvom *Poistný vzťah ako kľúčový element fungovania poisťovníctva a jeho vývoj v kontexte spoločensko-ekonomických zmien* a VEGA číslo 1/0849/15 s názvom *Ekonomické a spoločenské súvislosti informačnej nerovnováhy na poisťnom trhu*, riešených na Katedre poisťovníctva na Národohospodárskej fakulte Ekonomickej univerzity v Bratislave.

rozsahu súkromných úspor jednotlivcov tvorených v niektorej z dostupných foriem tzv. osobných dôchodkov a súčasne aj zníženie finančného zaťaženia verejných dôchodkových systémov. Problematike dobrovoľného zapojenia jednotlivcov sa venuje aj prebiehajúca aktivita Európskej komisie (EK), ktorá vo svojej *White Paper on adequate, safe and sustainable pensions* nabáda na hľadanie a rozvíjanie doplnkových súkromných dôchodkových systémov a vyzýva členské štáty na ich podporu formou optimalizácie daňových a iných stimulov.¹

Diverzifikácia zdrojov znamenajúca presun časti zodpovednosti za príjem v dôchodkovom veku na jednotlivcov otvára otázky týkajúce sa pripravenosti jednotlivcov realizovať finančné rozhodnutia, ktorých dosah sa do ich životnej úrovne premietne až s časovým odstupom, a to v období poberania starobného dôchodku. Téma sa preto neviaže len k národohospodárskym rozhodnutiam o nastavení nástrojov a dizajnu dôchodkových systémov, má byť spájaná aj s osobnou motiváciou, solidaritou a zodpovednosťou (Šimková *et al.*, 2016). Mnoho štúdií poukazuje na nízku motiváciu jednotlivcov aktívne rozhodovať v otázkach úspor na dôchodok (Benartzi, Thaler, 1999; Hedesstrom *et al.*, 2007). Vo svojich publikovaných prácach Lusardi (1998, 2002) opakovane preukázala, že ani tí, ktorým do odchodu do dôchodku chýba iba pár rokov, sa tejto otázke nevenujú.

Dostupné sú ale aj štúdie poukazujúce na aktívne zapojenie sa jednotlivcov. V podmienkach SR prekvapil dobrovoľný vstup do druhého piliera aj samotných tvorcov dôchodkovej reformy (Rievajová *et al.*, 2012). Očakávalo sa, že do druhého piliera dobrovoľne vstúpi 40 % poistencov, v skutočnosti to bola až 65 % účasť z celkového počtu poistencov. V Českej republike je skúsenosť so záujmom o vstup do druhého piliera odlišná. Celkovo doň vstúpilo iba 84 000 občanov a v roku 2016 došlo v ČR k zrušeniu druhého piliera. Rozhodnutia jednotlivcov žijúcich v SR a ČR v otázkach prípravy na financovanie postproduktívneho obdobia života v rámci dôchodkového systému sú zjavne odlišné. V SR sa druhý pilier otváral v roku 2015 už po štvrtý krát, celkový počet sporiteľov to ale nijako neovplyvnilo.

K dôchodkovej reforme došlo v roku 2000 aj vo Švédsku. Jednotlivci mohli o svojich prostriedkoch z verejného dôchodkového účtu rozhodnúť sami alebo ich mohli

1 EK si uvedomuje odlišnosti medzi členskými štátmi v sociálnom práve, jej ambíciou však je posilniť doplnkové súkromné dôchodkové sporenie. Poverila Európsky orgán pre poisťovníctvo a dôchodkové poistenie zamestnancov (EIOPA) úlohou pripraviť taký systém, v ktorom bude popri zložke štátom garantovaného dôchodku zakomponovaný aj prvok generovaný z individuálnych príspevkov jednotlivcov. Uvažuje sa o vytvorení tzv. druhého režimu, ktorý by existoval paralelne s národnou právnou úpravou, nevyžadoval by transpozíciu a poskytoval by finančným inštitúciám možnosť cezhranične ponúkať vysoko harmonizovaný dôchodkový produkt. Jeho podoba zatiaľ nie je jasná, hlavným účelom produktu však má byť zabezpečenie príjmu v starobe na základe zmluvy medzi poskytovateľom a klientom, pri súčasnom vylúčení resp. obmedzení možnosti predčasného výberu úspor. V prospech posunu smerom k súkromnému sporeniu na dôchodok hovoria aj štúdie OECD a Svetovej banky, ktoré zhodne považujú za kvalitné a dlhodobodržateľné tie dôchodkové systémy, ktoré sú postavené viacpilierovo a okrem dôchodku od štátu za odpracované roky sa skladajú aj z tzv. zamestnaneckých dôchodkov a súkromných dôchodkov. V nich sa záťaž zabezpečiť primerané a udržateľné dôchodky rozkladá medzi piliere štátom garantovaného dôchodku, piliere s príspevkami zamestnávateľa a jednotlivca samotného.

investovať do tzv. Premiesparfonden – zmiešaného fondu s prednastaveným zložením aktív. Až 67% jednotlivcov si sami vyberali aktíva, čím však veľká skupina sporiteľov investovala do menej výnosných úložiek. V dôsledku toho budú nimi poberané dôchodky v budúcnosti nižšie, ako keby boli akceptovali regulátorom prednastavený fond. Existuje teda reálne riziko, že reforma v dôchodkovej oblasti môže zhoršiť mieru zabezpečenia niektorých jednotlivcov, pretože títo nie sú schopní upraviť svoje finančné rozhodnutia adekvátne zmeneným podmienkam. Preto musí byť príprava zmeny v dôchodkovej oblasti uvážená a mala by prihliadať na odlišnosti v správaní sa jednotlivcov, ako aj osobitosti dôchodkových systémov jednotlivých krajín.

Náš výskum je mikroekonomickým príspevkom do oblasti dôchodkového sporenia, ktorá je v dostupnej literatúre spracovaná prevažne z makroekonomického pohľadu. Zameriavame sa na identifikáciu všeobecne platných vzťahov s cieľom odhaliť znaky jednotlivcov, ktorí majú snahu pripravovať sa už dnes na obdobie svojho dôchodku v niektorej z dostupných foriem dôchodkového sporenia. Cieľom príspevku je identifikovať kľúčové demografické a socio-ekonomické faktory determinujúce proaktívny prístup jednotlivcov k tvorbe súkromných dôchodkových úspor a súčasne poukázať na skupiny osôb s nízkou mierou zapojenia, ktoré môžu byť v postprodukčivnom veku potenciálne ohrozené chudobou. Pre empirickú analýzu identifikácie kľúčových faktorov proaktívneho prístupu jednotlivcov k tvorbe úspor na obdobie dôchodku sme využili údaje z prieskumu Household Finance and Consumption Survey (HFCS), ktorý realizovala Národná banka Slovenska. Na reprezentatívnej vzorke 2 826 obyvateľov Slovenskej republiky sme identifikovali kľúčové faktory, ktorými sú vek, vzdelanie, príjem, vlastníctvo druhej nehnuteľnosti a finančného majetku spolu so zdieľaním domácnosti s dôchodcom. Naše zistenia patria v podmienkach Slovenskej a Českej republiky medzi prvotné svojho druhu, nakoľko sa obdobné výskumy doteraz v našich podmienkach, resp. ani v žiadnej z post-socialistických krajín neuskutočnili. A hoci je skúmaná oblasť dôchodkových systémov vysoko heterogénna, využitie našich výsledkov prekračuje rámec Slovenskej republiky, pretože nadväzuje na uskutočnené výskumy z ďalších krajín, ktorých výsledky opisujú všeobecne platné tendencie.

Príspevok sa skladá zo štyroch častí. Prvá časť je východiskom pre skúmanie problematiky, poukazujeme v nej na súčasný stav a očakávania v oblasti tvorby súkromných úspor v dôchodkových systémoch krajín Európskej únie. V druhej časti uvádzame prehľad existujúcej literatúry viažúcej sa k tvorbe súkromných dôchodkových úspor a k determinantom vplyvujúcim na aktívne rozhodovanie sa jednotlivcov v tejto oblasti. Tretia a štvrtá časť práce obsahuje opis vlastného výskumu, kde definujeme využité dáta, metodológiu a zistené výsledky.

1. Priestor pre súkromné úspory v súčasných dôchodkových systémoch

Priestor pre súkromné úspory sa v súčasných dôchodkových systémoch krajín EÚ ponúka spravidla v druhom a treťom dôchodkovom pilieri. Úplné zovšeobecnenia nie sú možné, keďže sektor dôchodkového sporenia podlieha národnej právnej úprave. Najčastejšie je

druhý pilier zavedený vo forme tzv. súkromno-zamestnaneckého penzijného fondu, ktorý môže mať v jednotlivých krajinách rôznu štruktúru a účasť v tomto pilieri môže byť dobrovoľná aj povinná. Poskytujú ho poisťovne, banky a penzijné fondy. Na základe údajov z databázy Výboru pre hospodársku politiku (Economic Policy Committee, 2015) sú zrejme rozdiely v tvorbe úspor medzi jednotlivými krajinami. Tvorba prostriedkov je vykazovaná vo vzťahu k HDP, a to rozpätí od 0,4 % (Španielsko) po 4,9 % HDP (Holandsko) v roku 2010. Očakáva sa, že do roku 2060 budú postupne rásť, a to až do rozpätia medzi 0,4 % (Portugalsko) a 8,1 % HDP (Holandsko). Sledované obdobie 2010–2060 sa podľa demografických prognóz javí ako kľúčové. Starnutie populácie sa práve v tomto období prejaví vo svojej nevidanej intenzite².

Tabuľka 1 | Súkromno-zamestnanecké fondy (v % z HDP)

Krajina / rok	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Dánsko	4,3	5,7	5,1	6,3	7,0	7,0
Španielsko	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Írsko	1,8	2,5	2,4	2,5	2,9	3,3
Holandsko	4,9	5,3	6,4	7,5	7,6	8,1
Portugalsko	0,6	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4
Švédsko	1,5	2,1	2,6	2,7	2,6	2,8
Veľká Británia	2,0	1,9	1,8	1,6	1,5	1,5
EU priemer	1,9	2,0	2,0	2,2	2,2	2,2

Zdroj: Výbor pre hospodársku politiku (Economic Policy Committee, 2015)

V otázke súkromného sporenia na dôchodok má osobitú úlohu tretí pilier, vo väčšine krajín EÚ tvorený doplnkovým dôchodkovým sporením, pod ktorý spadajú produkty ako životné poistenie, osobné dôchodky, reverzné hypotéky a mnohé ďalšie.³ Ak sme

2 Podľa prognózy Eurostatu vzrastie na Slovensku index závislosti starších v dlhodobom horizonte najviac zo všetkých členských krajín EÚ. Kým v roku 2010 v SR pripadalo na jedného človeka v dôchodku 6 osôb v produktívnom veku, v roku 2060 to už bude iba 1,5 človeka v produktívnom veku.

3 V podmienkach Slovenskej a Českej republiky sú piliere dôchodkového systému vystavané podľa odlišnej metodiky. Druhý pilier nie je zabezpečovaný zamestnávateľmi, v ČR dokonca došlo v roku 2016 k jeho zrušeniu. Druhý pilier je v podmienkach SR tzv. kapitalizačný a úzko súvisí s prvým pilierom spravovaným Sociálnou poisťovňou. Vstup do druhého piliera je v súčasnosti dobrovoľný pre osoby mladšie ako 35 rokov, v začiatkoch jeho fungovania bol možný vstup do tohto piliera pre všetkých. Už zmienený veľký záujem jednotlivcov vstúpiť do druhého piliera v začiatkoch jeho zavedenia považujeme za jeden z prejavov snahy aktívne prísť k vlastnému zabezpečeniu sa na obdobie staroby. Priestor pre súkromné úspory sa teda v podmienkach SR a ČR ponúka prevažne v treťom pilieri, kde môže jednotlivec formou doplnkového dôchodkového sporenia kumulovať úspory v doplnkových dôchodkových spoločnostiach. Sporenie uzatvára jednotlivec dobrovoľne, pričom jeho sporenie môže podporovať aj zamestnávateľ vo forme príspevku. Podľa

na základe údajov vyššie konštatovali, že zdroje prostriedkov z piliera súkromno-zamestnaneckých fondov nie sú rozsiahle a že v mnohých krajinách EÚ absentujú, tvorba úspor v treťom, tzv. pilieri súkromných dôchodkov, je ešte skromnejšia. Dokonca sa nezhodujú ani krajiny, v ktorých sú úspory v druhom a súčasne aj v treťom pilieri vytvárané, resp. sa v budúcnosti ich tvorba očakáva (napr. Poľsko, Slovinsko, Lotyšsko a Rumunsko). Iba dve krajiny vykazujú tvorbu úspor na dôchodky v druhom a súčasne aj treťom pilieri. Ide o Španielsko a Švédsko.

Tabuľka 2 | Súkromné dôchodky (v % z HDP)

Krajina / rok	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Španielsko	0,2	0,4	0,5	0,6	0,5	0,5
Švédsko	0,0	0,3	0,6	1,1	1,3	1,5
Estónsko	0,0	0,2	0,5	1,2	2,3	3,2
Lotyšsko	–	0,1	0,3	0,9	1,9	2,9
Litva	0,0	0,0	0,1	0,3	0,4	0,6
Poľsko	–	0,1	0,3	0,7	1,2	1,3
Slovinsko	–	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3
Rumunsko	0,0	0,1	0,5	1,2	1,5	1,1
EU priemer	0,1	0,3	0,4	0,7	0,8	0,9

Zdroj: Výbor pre hospodársku politiku (Economic Policy Committee, 2015)

Uvedené dáta nedokážu zachytiť rozsah dobrovoľných úspor na dôchodok celkovo vo všetkých krajinách EÚ. V prípade krajín s menším objemom tvorby úspor, napríklad z dôvodu úzkej ponuky podporovaných produktov a foriem sporenia na dôchodok, sa v makroekonomických výsledkoch tieto neprejavajú. Jednotlivci ich však tvoria, preto pristúpime v tretej a štvrtej časti práce k opisu a analýze mikroekonomických dát, prostredníctvom ktorých chceme zistiť charakteristiky jednotlivcov, ktorí sa v SR rozhodli pre dobrovoľné sporenie na dôchodok cez niektorú z dostupných oficiálnych foriem dôchodkového sporenia. Našu pozornosť zameriame na tých, ktorí sa zapojili dobrovoľne do druhého piliera, alebo si sporia v treťom pilieri bez príspevania zamestnávateľa. Úspory na starobu tvorené mimo systému dôchodkového zabezpečenia nie sú predmetom skúmania v našom príspevku.

údajov z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR má na Slovensku k 31.12.2015 zmluvu o doplnkovom dôchodkovom sporení, t. j. sporenie v treťom pilieri 700 933 jednotlivcov. Tento údaj obsahuje všetky zmluvy, t. j. aj také na ktorých participujú zamestnanec aj zamestnávateľ, ako aj tie, ktoré si uzatvoril iba jednotlivec bez prispievania svojho zamestnávateľa. V ČR sa do tretieho piliera zapojilo celkovo 5 miliónov obyvateľov.

2. Súkromné sporenie na dôchodok v existujúcej literatúre

Úspory na obdobie staroby majú svoje špecifiká viažúce sa k časovému horizontu ich tvorby – spravidla ide o dlhodobé zmluvy v trvaní 20 až 40 rokov. Preto, kým sú úspory na kratšie obdobie flexibilné a dostupné spravidla na požiadanie, úspory na dôchodok sú považované za typicky nelikvidné aktívum (Hubbard, 1986). Na druhej strane majú úspory na dôchodok vyššie očakávané výnosy, určitú mieru daňového zvýhodnenia, prípadne môže sporiteľom prispievať aj zamestnávateľ, čo v globále sporenie na dôchodok zatraktívňuje (Hubbard, 1986). Štúdie zaoberajúce sa zabezpečením jednotlivcov na obdobie staroby poukazujú na to, že vek (Bassett *et al.*, 1998; Glass, Kilpatrick, 1998b), rodinný stav (Cohn *et al.*, 1975; Glass, Kilpatrick, 1998a; Henkens, 1999) a pohlavie (Behling *et al.*, 1983; Hurd, Wise, 1989; Quick, Moen, 1998) vplyvajú na rozhodovanie sa jednotlivcov.

Doteraz uskutočnené empirické štúdie sa svojimi výsledkami o vplyve vybraných determinantov odlišujú, navyiac, v podmienkach krajín V4 doteraz overované neboli.

S faktorom vek prvotne súvisí ambícia čo najskôr si vytvoriť dostatok úspor na dôchodok, tzn. snaha o skorší odchod do dôchodku (Feldstein, 1974). Pohnútkou odísť do dôchodku čo najskôr a užívať si výsledky svojej celoživotnej práce čo najdlhšie v plnom zdraví a vitality, sa však v podmienkach SR a ČR, vzhľadom na konštrukciu našich dôchodkových systémov, významne neprejavuje (výnimkou môže byť predčasný dôchodok, v štúdiu ale uvažujeme iba o starobnom dôchodku). Štúdie poukazujú na to, že s pribúdajúcim vekom rastú obavy o zabezpečenie v starobe (Madrian, Shea, 2001). Z empirických údajov zo Švédska (Engstrom, Westerberg, 2003) však vyplynulo, že mladší jedinci aktívnejšie pristupovali k nastaveniu svojho dôchodkového plánu ako starší, a že pri možnosti výberu medzi štátom nastaveným a vlastným dôchodkovým plánom, mladší si vo väčšej miere zostavovali vlastné a nevyužívali ponúknutý prednastavený variant. Ako sme už spomenuli, nie pre každého jednotlivca priniesla táto aktivita pozitívne výsledky.

Pohlavie, ako determinant v skúmaní zabezpečenia na dôchodok je významným v prvom rade preto, že ženy žijú podľa štatistických údajov dlhšie ako muži. V prípade nezapojenia sa žien do sporenia na dôchodok, resp. v prípade nesprávne nastavených dôchodkových plánov im po smrti manžela hrozí významné zníženie príjmov v období poberania starobného dôchodku, v určitých prípadoch až chudoba. Podľa štúdie Munnella a Karamchevy (2007) sú staršie ženy vystavené vyššiemu riziku chudoby ako muži až v 27 z 30 krajín OECD. Je tomu tak preto, že príjmy žien počas aktívneho života sú spravidla nižšie ako príjmy mužov, čo v dôchodkovom systéme viazanom na zásluhovosť vplyva negatívne na výšku poberaného dôchodku. Okrem toho, že ženy pracujú za nižšiu mzdu, niekoľko rokov trávajú aj mimo pracovného prostredia z dôvodu starostlivosti o deti či príbuzných. Sú preto rizikom poklesu životnej úrovne, či pádom do hmotnej núdze ohrozené vo väčšej miere, ako muži. Pohlavie ako skúmaný faktor je zaujímavým aj preto, že sa v ňom prejavujú odlišnosti rizikovej averzie žien a mužov (Golsteyn *et al.*, 2009), čo je viditeľné aj cez voľbou nástrojov, prostredníctvom ktorých chcú vnímané riziko znižovať (Pastoráková *et al.*, 2013). Sunden a Surette (1998) poukazujú na vzorke 4 299

domácností na nižšiu zapojenosť žien do rizikovejších dôchodkových plánov. Empirický výskum Engstroma a Westerberg (2003) tieto výsledky nepotvrdil. Podľa dát zo Švédska sa do aktívneho výberu rizikovejších dôchodkových plánov zapájali práve ženy.

Vplyv rodinného stavu je výskumami vyhodnocovaný rôzne. Engstrom a Westerberg (2003) poukazujú na významný pozitívny vplyv manželstva na prístup jednotlivcov k zabezpečeniu sa na dôchodok. Podľa nich je šanca tých, ktorí žijú v manželstve 1,57 krát väčšia v prospech aktívneho zapojenia sa, v porovnaní s ostatnými. Podľa Barbera a Odeana (2001) však majú najväčšie zapojenie do zabezpečenia sa na starobu práve slobodné ženy a až po nich nasledujú manželské páry. Rodičovstvo, tzn. deti v rodine, patrí medzi ďalšie sledované charakteristiky. Vzhľadom na podstatu dôchodkového zabezpečenia sa, kedy môžu byť úspory na dôchodok dedené, patrí zapojenie sa do dôchodkového zabezpečenia medzi jednu z foriem starostlivosti o pozostalých. Aj empirické výskumy poukazujú na aktívnejší prístup k dôchodkovému zabezpečeniu jednotlivcov s dieťaťom resp. deťmi ako tých, ktorí deti nemajú (Engstrom, Westerberg, 2003).

Okrem osobnostných charakteristík jednotlivcov tvoria ďalšiu ucelenú skupinu socio-ekonomických faktorov príjem, vlastníctvo nehnuteľností, vlastníctvo finančného majetku, vzdelanie a zamestnanie. Štúdiami sú považované za pozitívne vplývajúce determinanty. Jednotlivci s vyššími príjmami vykazujú aktívnejší prístup k zabezpečeniu sa na obdobie svojej staroby, ale aj celkovo, k investovaniu a k obstarávaniu finančných aktív (Grable, Lytton, 1999; Mitchell, Moore, 1998).⁴ S príjmom súvisiace vlastníctvo nehnuteľností a vlastníctvo finančného majetku (Alessie *et al.*, 2011; Sekita, 2011) pôsobia tiež pozitívne na aktívne rozhodovanie sa jednotlivcov.

Zamestnanie a úroveň vzdelania súvisia v našom výskume so skúsenosťami a s finančnou gramotnosťou. Pozornosť venujeme jednotlivcom zamestnaným vo finančnom sektore a tým, ktorí pracujú v štátnej správe vrátane municipalít. V zamestnaní prichádzajú do kontaktu s informáciami o finančných produktoch, resp. majú často v pracovnej náplni sprostredkovanie informácií smerom k verejnosti. Napríklad v Slovenskej republike boli zamestnanci v štátnej správe podrobne informovaní o investičných rozhodnutiach pre druhý pilier dôchodkového systému.

4 V súvislosti so zabezpečením prostriedkov na starobu je pozitívna korelácia medzi výškou celoživotných príjmov a dĺžkou života jednotlivcov významná z mikroekonomického, ale aj makroekonomického pohľadu. Mitchell a Zeldes (1996) poukazujú na to, že ľudia s vyššími príjmami sa dožívajú vyššieho veku, čím sa stávajú významnými prijímateľmi dôchodkov z dvoch dôvodov. Vzhľadom na vyšší príjem počas aktívneho života poberajú z verejného dôchodkového systému vyššie dôchodky ako tí, ktorých príjem bol počas produktívneho života nižší. Zároveň, vzhľadom na dožívanie sa vyššieho veku poberajú tento dôchodok dlhšie, ako už spomenuté osoby s nižšími príjmami a s nižším priznaným dôchodkom. Tlak na verejné dôchodkové systémy sa preto môže, v dôsledku zväčšovania sa skupiny s vyššími príjmami, zintenzívniť. V dôsledku uvedeného vzniká možnosť (riziko) popretia základného princípu – celospoločenskej solidarity od bohatších k chudobným vo verejne spravovaných systémoch, ale aj v ďalších produktoch, napr. v životnom poistení. Popretie tohto princípu môže spôsobiť redistribúciu solidarity medzi generáciami smerom od bohatých k chudobným, ktorí budú záťaž krytia niest' významnejšie, ako tomu bolo doteraz.

3. Dáta a metodológia

Pre empirickú analýzu identifikácie kľúčových demografických a socio-ekonomických faktorov determinujúcich proaktívny prístup jednotlivcov k tvorbe súkromných dôchodkových úspor, sme využili údaje z prieskumu Household Finance and Consumption Survey, ktorý realizovala Národná banka Slovenska a koordinovala Európska centrálna banka vo všetkých členských krajinách Eurozóny v roku 2010 (NBS, 2010). Vzorka sa skladá z viac ako 2 000 domácností a 4 421 respondentov zo Slovenska. Hlavným cieľom širšie koncipovaného prieskumu bolo analyzovať finančnú situáciu a spotrebu slovenských domácností. Dáta z prieskumu obsahujú tiež odpovede na otázky týkajúce sa základných demografických charakteristík; vlastníctva majetku, finančných aktív a pôžičiek; zamestnania, príjmu a spotreby, rovnako ako súčasných a budúcich nárokov na dôchodok. Údaje boli zisťované na dvoch úrovniach, a to za domácnosti a za jednotlivcov.

Na základe uvedeného prehľadu literatúry sme pre našu analýzu vybrali kľúčové demografické a socio-ekonomické faktory, pričom sme overovali ich vplyv na proaktívne správanie v oblasti súkromného sporenia na dôchodok reprezentovaný binárnou premenou nadobúdajúcou hodnotu 1 v prípade, ak si jednotlivec dobrovoľne sporí na dôchodok. Za dobrovoľne sporiacich sme považovali respondentov, ktorí sa dobrovoľne zapojili do druhého piliera⁵ alebo sú sporiteľmi v treťom pilieri bez participácie zamestnávateľa⁶. Medzi zapojením do jednotlivých schém sme nerozlišovali, a to z dôvodu očistenia našich výsledkov o vplyv špecifik jednotlivých pilierov, nakoľko to nie je cieľom našej práce. Treba však uviesť, že pri testoch robustnosti našich výsledkov sme pri analýze jednotlivých pilierov nezaznamenali významne odlišné zistenia. Testované faktory spolu s ich popisom uvádzame v tabuľke 3. Výber testovaných faktorov vychádza z vyššie uvedenej literatúry, čiastočne sme ich upravili o lokálne špecifiká. K vlastnostiam jednotlivcov priradujeme pohlavie, vek, vzdelanie, zamestnanie a rodinný stav. Zo skupiny faktorov domácností sme sledovali príjem a finančné bohatstvo, vlastníctvo druhej nehnuteľnosti a to, či v sledovanej domácnosti žije aj dôchodca alebo deti.

5 Participácia v druhom dôchodkovom pilieri prešla počas existencie piliera niekoľkými obdobiami povinnej a dobrovoľnej účasti. Pre potreby našej analýzy sme na základe účasti na pracovnom trhu a času vstupu do piliera identifikovali tých jednotlivcov, ktorí vstúpili do druhého pilier v čase, kedy neexistovala povinnosť vstúpiť a ich vstup je možné považovať, vzhľadom na nastavenie druhého piliera, za dobrovoľný.

6 Dôvodom, pre ktorý berieme do úvahy iba tých sporiteľov v treťom pilieri, ktorí sa rozhodli sporiť si samostatne bez prispievania zamestnávateľa je ten, že v prípade vzorky so všetkými zapojenými sporiteľmi v treťom pilieri by príspevok zamestnávateľa znamenal významný (rozhodnutia pozitívne ovplyvňujúci) faktor. Pri testoch robustnosti sme analyzovali aj model so zahrnutím tretieho piliera s prispievaním zamestnávateľa a v tomto prípade bol jediným determinujúcim faktorom príjem, keďže tento benefit je často spojený s vyššími pracovnými pozíciami a teda aj vyšším príjmom.

Tabuľka 3 | Popis použitých premenných

Premenná	Definícia
<i>Dobrovoľne si sporí na dôchodok</i>	binárna premenná nadobúdajúca hodnotu 1, ak si jednotlivec dobrovoľne sporí na dôchodok
<i>Žena</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje pohlavie, teda či je respondent žena (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Vek</i>	vek respondenta
<i>Vysokoškolské vzdelanie</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje vzdelanie, teda či má respondent vysokoškolské vzdelanie (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Zamestnanie v oblasti financií alebo poisťovníctva</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje zamestnanie, teda či respondent pracuje v oblasti financií alebo poisťovníctva (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Zamestnanie vo verejnom sektore</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje zamestnanie, teda či respondent pracuje vo verejnom sektore (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Vydatá/ženatý</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje rodinný stav, teda či je respondent/ka ženatý/vydatá (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Finančné bohatstvo</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje vlastníctvo finančného majetku, teda či domácnosť, v ktorej respondent žije, vlastní nejaký finančný majetok (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Příjem domácnosti</i>	hrubý príjem domácnosti za rok ¹
<i>Vlastníctvo druhej nehnuteľnosti</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje vlastníctvo druhej (okrem hlavnej) nehnuteľnosti, teda či domácnosť, v ktorej respondent žije, vlastní aj druhú nehnuteľnosť (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Dôchodca v domácnosti</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje prítomnosť dôchodcov v domácnosti, v ktorej respondent žije (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)
<i>Deti v domácnosti</i>	binárna premenná, ktorá reprezentuje prítomnosť detí v domácnosti, v ktorej respondent žije (rovná sa 1) alebo nie (rovná sa 0)

Zdroj: vlastné spracovanie autorov⁷

Úloha príjmu a vlastníctva finančného majetku sú v literatúre pomerne jasne definované. Vlastníctvo nehnuteľnosti je však v súvislosti so skúmaním úspor na dôchodok špecifické, nakoľko nehnuteľnosť môže pôsobiť ako substitút, obzvlášť v prípade tzv. reverzných hypoték. Keďže je v podmienkach SR podiel vlastníkov nehnuteľností neporovnateľne vyšší, ako v iných krajinách sveta, determinant vlastníctvo nehnuteľnosti sme do testovaných premenných nezaradili⁸. Reagovali sme však na inú skutočnosť súvisiacu s vlastníctvom nehnuteľnosti. V podmienkach SR nie je ojedinelé, že jednotlivci obstarávajú druhú či tretiu nehnuteľnosť, ako formu zabezpečenia sa na neskoršie obdobie. Preto sme do testovaných premenných

7 Ide o súčet výšky hrubého príjmu všetkých jednotlivcov žijúcich v domácnosti a príjmov domácnosti ako celku (napr. z prenájmu, peňažná pomoc na úrovni domácnosti a pod.).

8 Podľa *Finance, Eurosystem Household and Consumption Network* (2013), vlastní až 90 % slovenských domácností nehnuteľnosť, čo je najviac v rámci Eurozóny. Napríklad v Nemecku vlastní podľa prieskumu HFCS nehnuteľnosť len 44,2 % a v Rakúsku 47,7 % domácností.

zaradili vlastníctvo druhej nehnuteľnosti. Do našej analýzy sme sa rozhodli začleniť aj to, či jednotliviec zdieľa spoločnú domácnosť s dôchodcom, čo by podľa nášho názoru mohlo ovplyvniť jeho vnímanie úrovne zabezpečenia v dôchodkovom období. Vplyv spolužitia dôchodcov s deťmi môže byť zaujímavý v dvoch smeroch. Na jednej strane sa môže poberateľ starobného dôchodku snažiť zabezpečiť sa vlastnými silami intenzívne s cieľom, aby nebol pre svoje deti príťažou alebo naopak menej, spoliehajúc sa na to, že sa o neho deti vždy postarajú. Vplyv týchto faktorov je v literatúre nejednoznačný.

Pre spracovanie dát a testovanie vzťahov sme využili model probit, ktorý je založený na využití binomickej teórie pravdepodobnosti a ktorý modeluje vzťah medzi binárnou závislou premennou a kategorickými alebo spojitými nezávislými premennými (Burns, Burns, 2008). Tento typ regresnej analýzy odhaduje pravdepodobnosť želanej udalosti. Formálny model je nasledujúci:

$$\log\left(\frac{p(x)}{1-p(x)}\right) = \beta_0 + x \cdot \beta. \quad (1)$$

V rovnici (1) predstavujú β koeficienty logaritmus pravdepodobnosti. Ich interpretácia je problematická, preto budeme pri interpretácii výsledkov využívať pomer šanci (angl. *odds ratio*) na meranie veľkosti efektu. Podľa Burnsa a Burnsa (2008) odhaduje pomer šanci priemernú zmenu pravdepodobnosti zaradenia do želanej skupiny pri zvýšení predikčnej premennej o jednu jednotku, *ceteris paribus* (Rodríguez, 2007).

Vzhľadom na charakter skúmaných premenných je nevyhnutné zamerať sa aj na vzájomné vzťahy medzi jednotlivými vysvetľujúcimi premennými. Pre test sme si zvolili využitie jednoduchého Pearsonovho koeficientu korelácie, kde sme zistili len veľmi slabú a štatisticky nevýznamnú úroveň korelácie medzi nezávislými premennými (hodnoty sa blížila k nule, pričom najvyššia hodnota koeficientu korelácie, ktorú sme pozorovali medzi vekom a rodinným stavom dosahovala hodnotu 0,3630). Prítomnosť multikolinearity v skúmanom modeli sme nepotvrdili.

Vstupné údaje sme zamerali na ekonomicky aktívnych jednotlivcov, tzn. vylúčili sme tých, ktorí už v súčasnosti poberajú dôchodok alebo študujú, keďže predstavujú špecifické kategórie. V analýze sme ďalej pracovali so vzorkou 2 826 obyvateľov Slovenskej republiky a dáta sme klastrovali na úrovni domácností. Jednotlivé pozorovania sme vážili kalibrovanou váhou domácností. Chýbajúce hodnoty boli doplnené technikou viacnásobnej imputácie s $M = 5$. Výber testovaných premenných vychádza z očakávaných výsledkov, v nadväznosti na uskutočnené a už zmienené výskumy v zahraničí.

4. Výsledky a diskusia

Súkromné sporenie na dôchodok sme identifikovali u 26,93 % respondentov. Tento výsledok sa významne neodlišuje od úrovne zaznamenatej v krajinách so široko koncipovaným sociálnym systémom. Napríklad vo Švédsku sa táto hodnota pohybuje okolo 23,8 % (Almenberg, Säve-Söderbergh, 2011) alebo v Taliansku 24,9 % (Fornero, Monticone, 2011).

Tabuľka 4 | Demografické a socio-ekonomické rozloženie vzorky

Premenná	Počet pozorovaní	Priemerná hodnota	Štandardná odchýlka	Minimum	Maximum
<i>Sporí si dobrovoľne na dôchodok</i>	2 826	0,2693	0,4437	0	1
<i>Žena</i>	2 826	0,4965	0,5001	0	1
<i>Vek</i>	2 826	39,69	10,70	17	62
<i>Vysokoškolské vzdelanie</i>	2 826	0,2134	0,4098	0	1
<i>Vydatá/ženatý</i>	2 826	0,6366	0,4811	0	1
<i>Zamestnanie v oblasti financií alebo poisťovníctva</i>	2 826	0,0262	0,1597	0	1
<i>Zamestnanie vo verejnom sektore</i>	2 826	0,0602	0,2378	0	1
<i>Finančné bohatstvo</i>	2 826	0,0396	0,1951	0	1
<i>Príjem domácnosti</i>	2 826	7 981,86	7 396,70	0	21 2038,80
<i>Vlastníctvo druhej nehnuteľnosti</i>	2 826	0,1617	0,3683	0	1
<i>Dôchodca v domácnosti</i>	2 826	0,0573	0,2325	0	1
<i>Deti v domácnosti</i>	2 826	0,3429	0,4748	0	1

Zdroj: vlastné spracovanie autorov

Hodnota súčasne hovorí aj o schopnosti jednotlivcov adaptovať sa na zmeny v dôchodkovej oblasti, a to v relatívne krátkom období. Zloženie a podrobný opis testovanej vzorky uvádzame v tabuľke 4.

Celkovo, vo vzorke uviedlo 21,34 % respondentov, že majú vysokoškolské vzdelanie. V oblasti financií a vo verejnom sektore pracuje 8,64 % respondentov. Vydatých, resp. ženatých, bolo 63,66 % respondentov. Dve tretiny respondentov dosiahnu dôchodkový vek za menej ako 15 rokov. Čo sa týka finančných aktív, väčšina, až 96,04 % nevlastní finančné aktíva, druhú nehnuteľnosť vlastní 16,18 % našich respondentov. 5,73 % žije v spoločnej domácnosti s dôchodcom a 34,29 % má nezaopatrené deti.

Pri jednoduchom porovnaní charakteristík jednotlivcov dobrovoľne si sporiacich je evidentné, že sa jedná o mierne mladších respondentov (38,12 v porovnaní s 40,27); u ktorých je výrazne vyšší podiel vysokoškolsky vzdelaných (32,9 8 % v porovnaní s 17,05 %); žijúcich v domácnosti, ktorá vlastní finančný majetok (7,62 % v porovnaní s 2,62%); ako aj druhú nehnuteľnosť (21,5 5 % v porovnaní s 14,1 9%) a spoločne zdieľajú domácnosť s dôchodcami (3,81% v porovnaní s 6,44 %). Podrobnejšie výsledky uvádzame tabuľke 5.

Tabuľka 5 | Demografické a socio-ekonomické charakteristiky v skúmaných kategóriách

	Nesporí si dobrovoľne na dôchodok		Sporí si dobrovoľne na dôchodok	
Premenná	Priemerná hodnota	Štandardná odchýlka	Priemerná hodnota	Štandardná odchýlka
<i>Žena</i>	0,4915	0,5000	0,5099	0,5002
<i>Vek</i>	40,2659	11,0356	38,1222	9,5737
<i>Vysokoškolské vzdelanie</i>	0,1705	0,3761	0,3298	0,4705
<i>Vydatá/ženatý</i>	0,6349	0,4816	0,6413	0,4799
<i>Zamestnanie v oblasti financií alebo poisťovníctva</i>	0,0223	0,1476	0,0368	0,1884
<i>Zamestnanie vo verejnom sektore</i>	0,0571	0,2322	0,0683	0,2525
<i>Finančné bohatstvo</i>	0,0262	0,1596	0,0762	0,2655
<i>Príjem domácnosti</i>	7 754,35	7 715,44	8 599,20	6 417,10
<i>Vlastníctvo druhej nehnuteľnosti</i>	0,1419	0,3490	0,2155	0,4114
<i>Dôchodca v domácnosti</i>	0,0644	0,2455	0,0381	0,1916
<i>Deti v domácnosti</i>	0,3230	0,4677	0,3968	0,4896
<i>Počet pozorovaní</i>	2 065		761	

Zdroj: vlastné spracovanie autorov

Výsledky jednoduchej komparatívnej analýzy potvrdzujú aj výsledky regresného modelu, ktoré uvádzame v tabuľke 6. Pre testovanie efektu individuálnych charakteristík a charakteristík domácností sme testovali aj parciálne modely označené ako Model 2 a Model 3. Celkové výsledky sú zobrazené ako Model 1.

Výsledky poukazujú na to, že aktívnu účasť na dobrovoľnom sporení respondentov podporuje zo skúmaných faktorov vek, vzdelanie, vlastníctvo finančného majetku, príjem a vlastníctvo druhej nehnuteľnosti. S pribúdajúcim vekom teda narastá záujem a snaha o vlastné zabezpečenie sa na dôchodok, čím potvrdzujeme výskumy realizované v iných krajinách, napríklad Madrian a Shea (2001) v USA alebo Engstrom a Westerberg, (2003) vo Švédsku. Tento vzťah však platí len do dosiahnutia 50 rokov veku. Po tomto bode zapojenie do dobrovoľného sporenia na dôchodok začína výrazne klesať. Vo veku vyššom ako 50 rokov je už zapojených len 11,04% respondentov (pozri graf 1). Tento fakt nám potvrdzuje aj záporný koeficient druhej mocniny veku. Dôvodom tohto javu môže byť aj nižšie zapojenie do druhého piliera, keďže pri jeho vzniku bola sporiteľom odporúčaná doba sporenia minimálne 15 rokov pre dosiahnutie pozitívneho výsledku sporenia.

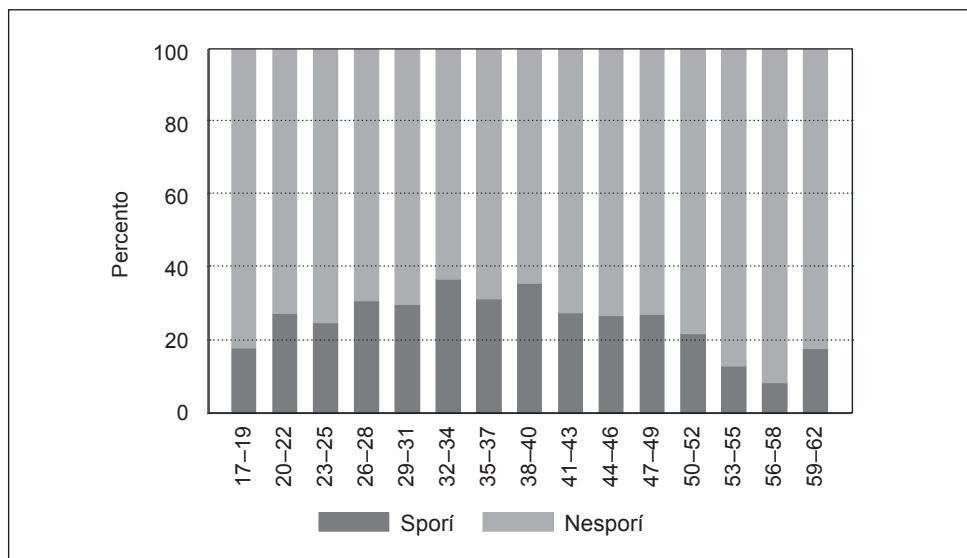
Tabuľa 6 | Faktory s efektom tvorby súkromných úspor na starobu

	Sporí si dobrovoľne v rámci ponúkaných foriem		
Faktor	Model 1	Model 2	Model 3
<i>Žena</i>	0,0381 (0,0967)	-0,0586 (0,0919)	
<i>Vek</i>	0,1863*** (0,0495)	0,1877*** (0,0490)	
<i>Vek druhá mocnina</i>	-0,0026*** (0,0006)	-0,0026*** (0,0006)	
<i>Vysokoškolské vzdelanie</i>	0,7776*** (0,1311)	0,9393*** (0,1295)	
<i>Vydatá/ženatý</i>	-0,0183 (0,1508)	-0,0166 (0,1400)	
<i>Zamestnanie v oblasti financií alebo poisťovníctva</i>	0,2895 (0,3111)	0,2885 (0,2888)	
<i>Zamestnanie vo verejnom sektore</i>	-0,3034 (0,2335)	-0,2744 (0,2275)	
<i>Finančné bohatstvo</i>	0,9677*** (0,2989)		0,9778*** (0,2620)
<i>Prijem domácnosti</i>	0,00007** (0,00002)		0,0001** (0,0000)
<i>Prijem domácnosti druhá mocnina</i>	-1,04e-09** (4,96e-10)		0,0000** (0,0000)
<i>Vlastníctvo druhej nehnuteľnosti</i>	0,4044** (0,1791)		0,4844** (0,1734)
<i>Dôchodca v domácnosti</i>	-0,5524* (0,2961)		-0,5353* (0,3043)
<i>Deti v domácnosti</i>	0,0482 (0,1509)		0,3163** (0,1348)
<i>Konštanta</i>	-4,8385*** (0,9592)	-4,4371*** (0,9562)	-1,8115*** (0,1597)
<i>Počet pozorovaní</i>	2 826	2 826	2 826
<i>Prob > F</i>	0,0000	0,0000	0,0000

Poznámka: Štandardná chyba je uvedená v zátvorkách. Závislá premenná je binárna a rovná 1, ak osoba spori, 0 v opačnom prípade. *** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$.

Zdroj: vlastné spracovanie

Graf 1 | Zapojenie jednotlivcov do tvorby úspor z hľadiska vekovej štruktúry

Zdroj: vlastné spracovanie

Vyššia úroveň vzdelania pôsobí pozitívne na aktívne zapojenie sa jednotlivcov. Naše očakávania, že jednotlivci s vyšším dosiahnutým vzdelaním majú viac informácií o finančných trhoch a budú aktívnejší (Bayer *et al.*, 2002), sa potvrdili. Ekonomické determinanty ako príjem, vlastníctvo finančného majetku a vlastníctvo druhej nehnuteľnosti spolu súvisia a v našich výsledkoch vykazujú pozitívny vplyv na rozhodovanie sa jednotlivcov. Osoby s vyšším príjmom majú väčší sklon k investovaniu (Engström, Westerberg, 2003) a predchádzajúce skúsenosti z investovania ich robia aktívnejšími aj v otázkach zabezpečenia sa na dôchodok.

Determinanty pohlavie, rodinný stav a nezaopatrené deti, nie sú v prípade našich respondentov významné. Naše očakávanie, že budú viac sporiť ženatí muži s nezaopatrenými deťmi sa teda nepotvrdila. Vplyv pohlavia na rozhodovanie, a to aj v oblasti poisťovníctva, sa podľa viacerých autorov postupne znižuje, čoho dôvodom je zvyšovanie miery participácie žien v pracovnom procese (Chen *et al.*, 2001; Filadelfiová, Bútorová, 2007; Pastoráková *et al.*, 2013). Nezanedbateľné však je, že vyššia očakávaná dĺžka života žien, môže vo veľkom počte prípadov spôsobiť reálne ohrozenie chudobou v postprodukčnom období ich života v dôsledku neadekvátneho zapojenia sa do procesu tvorby úspor, resp. v prípade veľmi skorého úmrtia manžela (partnera).

Rodinný stav a nezaopatrené deti súvisia, podľa dostupných štúdií, so snahou zabezpečiť pozostalých v prípade smrti živiteľa či člena rodiny. V našom výskume sme nepotvrdili, že by zabezpečenie sa na obdobie dôchodku bolo motivované snahou zanechať prostriedky partnerovi či deťom. Dôvodom môže byť neznalosť a absencia skúseností,

nakoľko z druhého piliera vznikol sporiteľom v Slovenskej republike nárok na poberanie dôchodku prvý krát v roku 2015 (išlo o cca 220 sporiteľov). Podľa prechádzajúcich skúseností sa príspevky odvedené do Sociálnej poisťovne nededili, preto u mnohých tento spôsob sporenia neevokuje dediteľné aktívum.

Z nášho výskumu tiež vyplynulo, že na aktívne zapojenie sa do sporenia na dôchodok vplyva spolužitie v domácnosti s dôchodcami negatívne. Úroveň sociálneho systému považujú títo jednotlivci pravdepodobne za dostačujúcu a nepovažujú sa potrebné zapájať sa do dodatočných systémov dôchodkového sporenia. Ďalším z vysvetlení, ktoré sa nám pri tejto otázke ponúka je možnosť, že spolužitie s dôchodcami môže byť korelované s výškou príjmu a keďže práve výška príjmu je jedným z kľúčových faktorov dopytu po dodatočnom zabezpečení na obdobie dôchodku, tento vzťah môže zohrávať významnú úlohu. Úroveň korelácie je však v tomto prípade nízka a nie je štatisticky významná ($\rho = -0,0283$, $p = 0,1326$).

Záver

Príspevok prináša výsledky overovania vplyvu vybraných faktorov na rozhodnutia jednotlivcov v otázkach prípravy na financovanie postproduktívneho obdobia života v podmienkach, kde nemá tento typ rozhodnutí dlhoročnú modernú históriu. V príspevku sme identifikovali kľúčové demografické a socio-ekonomické faktory determinujúce proaktívny prístup jednotlivcov k tvorbe súkromných dôchodkových úspor s využitím mikroekonomických údajov z prieskumu *HFCS*. V skúmanej vzorke zloženej z 2 826 respondentov, sme identifikovali aktivity v oblasti súkromného sporenia u 26,93 % respondentov. Aktívnu účasť na dobrovoľnom sporení respondentov podporuje zo skúmaných faktorov vek, vzdelanie, vlastníctvo finančného majetku, príjem a vlastníctvo druhej nehnuteľnosti. S pribúdajúcim vekom teda u jednotlivcov narastá záujem a snaha o vlastné zabezpečenie sa na dôchodok, avšak iba do dosiahnutia 50-teho roku veku. Po tomto bode zapojenie sa do dobrovoľného sporenia na dôchodok začína výrazne klesať. Na aktívny prístup pôsobí negatívne spolužitie v domácnosti s dôchodcami.

V podmienkach SR sa nám opakovane potvrdzuje, že pohlavie (rod), rodinný stav a nezaopatrené deti, nie sú v prípade našich respondentov významnými determinantmi z hľadiska ich účasti na dobrovoľnom sporení na dôchodok. Uvedené faktory, štúdiami spravidla vyhodnocované ako pozitívne vplyvajúce smerom k samozabezpečeniu sa na dôchodok, sa v našom výskume nepotvrdili. Môže to mať zásadný význam pre nastavenie motivačného mechanizmu viacfondového financovania smerom k tvorbe vlastných úspor na dôchodok v krajinách, kde súkromné sporenie na dôchodok nie je pravidlom. Ak jednotlivci a domácnosti nie sú pri rozhodnutiach tvoriť úspory na obdobie dôchodku ovplyvňovaní tým, že majú deti a partnera s ktorými spolu žijú, potom štandardné nástroje využívané v krajinách s dlhodobou tradíciou samozabezpečenia sa, nebudú v našich podmienkach účinné. Toto zistenie zároveň zužuje priestor pre prípadnú motiváciu jednotlivcov smerom k ich aktívnej tvorbe úspor na dôchodok. V kontexte zistení, podľa ktorých determinanty rodinný stav a nezaopatrené deti neovplyvňujú na rozhodnutia sporiť

pozitívne, sú viac zrozumiteľné aj rozhodnutia sporiteľov v druhom pilieri. Títo si v prevažnej miere, po splnení podmienok, volia možnosť výberu nasporených peňazí formou programového výberu a nepresúvajú nasporené peniaze do životného poistenia. Výber nasporených peňazí formou programového výberu, tzn. výber sumy nasporených peňazí naraz, veľmi negatívne ovplyvnil anuitný trh vo viacerých krajinách, ktoré túto možnosť zaviedli. Myslíme si, že je potrebné uskutočniť viacero výskumov v oblasti rozhodovania sa jednotlivcov v našich podmienkach ešte pred tým, kým sa početnosť sporiteľov odchádzajúcich do dôchodku zásadným spôsobom zvýši a ich rozhodnutia ovplyvnia fungovanie celého dôchodkového systému. V Taliansku a Veľkej Británii došlo v dôsledku vyššie zmienených rozhodnutí ku kolapsu anuitného trhu.

Našími výsledkami chceme poukázať na rozdielnú východiskovú základňu pre pripravované zmeny v dôchodkovej oblasti v jednotlivých krajinách a súčasne na existujúce rozdiely v rozhodovaní sa jednotlivcov v otázkach svojho zabezpečenia sa na starobu. Ak bude zámerom regulátora v širšej miere zapojiť jednotlivcov, na príklade Slovenskej republiky prichádza do úvahy vytvorenie prednastavenej formy pre sporenie so zavedením intenzívnejšej podpory napr. vo forme daňového zvýhodnenia. V prípade úvah o zavedení plošnej povinnosti vstupu do niektorej zo sporiacich aktivít je potrebné poukázať na to, že v krajinách, kde k tomuto kroku vláda pristúpila, sa prejavil tzv. vytlačáči efekt, kedy súkromné úspory na dôchodok vytlačili iné druhy úspor (Dicks-Mireaux, King, 1984; Avery *et al.*, 1986). V dôsledku povinnosti kumulovať úspory na svoj dôchodok prestali jednotlivci sporiť na iný účel, resp. sporiť v menšej miere ako pred zavedením povinného sporenia na dôchodok (Zhiyang, Weizhen, 2012), čo môže viesť k negatívnym makroekonomickým dôsledkom. Gale (1998) vo svojich výskumoch tiež poukazuje na to, že po zavedení povinného sporenia na dôchodok dochádza k vytlačeniu iných druhov úspor. Za podstatné však považuje najmä to, v akých mikroekonomických podmienkach sa zmena systému uskutočňuje. Významné podľa neho je, v ktorej časti svojho životného cyklu sa jednotliviec nachádza v čase, kedy sa zmena v dôchodkovom systéme zavádza a súčasne to, či má tento jednotlivec určitú skúsenosť s už uskutočnenými zmenami dôchodkového systému v minulosti, a ak áno, kedy k nim došlo. Regulátori si preto musia pri všetkých pripravovaných reformách uvedomovať, že implementácia povinných súkromných úspor do dôchodkových systémov má širšie súvislosti a dosah zmien sa neprejaví iba v dôchodkovej oblasti.

Literatúra

- Alessie, R., Van Rooij, M., Lusardi, A. (2011). Financial Literacy and Retirement Preparation in the Netherlands. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 527–545, <https://doi.org/10.1017/s1474747211000461>
- Almenberg, J., Sävje-Söderbergh, J. (2011). Financial Literacy and Retirement Planning in Sweden. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 585–598, <https://doi.org/10.1017/s1474747211000497>
- Avery, R. B., Elliehausen, G. E., Gustafson, T. A. (1986) Pensions and Social Security in Household Portfolios: Evidence from the 1983 Survey of Consumer Finances, in Adams, F. G., Wachter, S. M., eds., *Savings and Capital Formation: The Policy Options*, D. C. Heath and Company. Lexington, Massachusetts.

- Bassett, W. F., Fleming M. J., Rodrigues, A. P. (1998). How Workers Use 401(k) Plans: The Participation, Contribution, and Withdrawal Decisions. *National Tax Journal*, 51(2), 263–289.
- Barber, B., Odean, T. (2001). Boys will be Boys: Overconfidence, and Common Stock Investment. *Quarterly Journal of Economics*, 116(1), 261–292, <https://doi.org/10.1162/003355301556400>
- Bayer, P., Bernheim, D., Scholz, J. K. (1996) *The Effects of Financial Education in the Workplace: Evidence from a Survey of Employers*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, <https://doi.org/10.3386/w5655>
- Behling, J. H., Kilty, K. M., Foster, S. A. (1983). Scarce Resources for Retirement Planning: a Dilemma for Professional Women. *Journal of Gerontological Social Work*, 5(3), 49–60, https://doi.org/10.1300/j083v05n03_05
- Benartzi, S., Thaler, R. H. (1999). Risk Aversion or Myopia? Choices in Repeated Gambles and Retirement Investments. *Management Science*, 45(3), 364–381, <https://doi.org/10.1287/mnsc.45.3.364>
- Burns, R. P., Burns, R. (2008). *Business Research Methods and Statistics Using SPSS*. London: Sage.
- Cohn, R. A., Lewellen, W. G., Lease, R. C., Schlarbaum, G. G. (1975). Individual Investor Risk Aversion and Investment Portfolio Composition. *Journal of Finance*, 30(2), 605–620, <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1975.tb01834.x>
- Dicks-Mireaux, L., King, M. A. (1984). Pension Wealth and Household Savings: Tests of Robustness. *Journal of Public Economics*, 23(1–2), 115–139, [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(84\)90069-0](https://doi.org/10.1016/0047-2727(84)90069-0)
- Engstrom, S., Westerberg, A. (2003). Which Individuals Make Active Investment Decisions in the New Swedish Pension System? *Journal of Pension Economics and Finance*, 2(3), 225–245, <https://doi.org/10.1017/s1474747203001331>
- Economic Policy Committee (2015). *Working Group on Ageing Populations and Sustainability*. Ageing report.
- European Central Bank (2013). *The Eurosystem Household Finance and Consumption Survey- Results from the First Wave*. No. 2. Finance, Eurosystem Household, and Consumption Network .
- European Commision (2012). *The White Paper on Adequate, Safe and Sustainable Pensions*.
- Feldstein, M. (1974). Social Security. Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation. *Journal of Political Economy*, 82(5), 905–927, <https://doi.org/10.1086/260246>
- Filadelfiová, J., Bútorová, Z. (2007). *Ženy, muži a vek v štatistikách trhu práce*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky.
- Finance, Eurosystem Household and Consumption Network (2013)
- Fornero, E., Monticone, C. (2011). Financial Literacy and Pension Plan Participation in Italy. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(4), 547–564, <https://doi.org/10.1017/s1474747211000473>
- Gale, W. G. (1998). The Effects of Pensions on Household Wealth: A Re-Evaluation of Theory and Evidence. *Journal of Political Economy*, 106(4), 706–723, <https://doi.org/10.1086/250027>
- Glass, J. C., Kilpatrick, B. B. (1998a). Financial Planning for Retirement: an Imperative for Baby Boomer Women. *Educational Gerontology*, 24(6), 595–617, <https://doi.org/10.1080/0360127980240606>
- Glass, J. C., Kilpatrick, B. B. (1998b). Gender Comparisons of Baby Boomers and Financial Preparation for Retirement. *Educational Gerontology*, 24(8), 719–745, <https://doi.org/10.1080/0360127980240802>

- Goldsteyn, B., Gorghans, L., Heckman, J., Meijers, H. (2009). *Gender Differences in Risk Aversion And Ambiguity Aversion*. Bonn: Institute for the Study of Labor.
- Grable, J. E., Lytton, R. H. (1999). Assessing Financial Risk Tolerance: Do Demographic, Socioeconomic and Attitudinal Factors Work? *Family Relations and Human Development/ Family Economics and Resource Management Biennial*, 3, 80–88.
- Hedestrom, T. M., Svedsater, H., Garling, T. (2007). Determinants of the Use of Heuristic Choice Rules in the Swedish Premium Pension Scheme: An Internet-based Survey. *Journal of Economic Psychology*, 28(1), 113–126, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2006.04.002>
- Henkens, K. (1999). Retirement Intentions and Spousal Support: a Multi-actor Approach. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 54B, S63–S73, <https://doi.org/10.1093/geronb/54b.2.s63>
- Hubbard, R. G. (1986). Pension Wealth and Individual Saving. *Journal of Money, Credit and Banking*, 18(2), 167–178, <https://doi.org/10.2307/1992200>
- Hurd, M. D., Wise, D. A. (1989). The Wealth and Poverty of Widows: Assets Before and after the Husband's Death, in Wise, D. A., ed., *The Economics of Aging*. Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 151–157.
- Chen, R., Wong, K.A., Lee, H. C. (2001). Age, Period, and Cohort Effects on Life Insurance Purchases in the U.S. *The Journal of Risk and Insurance*, 68(2), 303–328, <https://doi.org/10.2307/2678104>
- Lusardi, A. (1998). On the Importance of the Precautionary Saving Motive. *American Economic Review Papers and Proceeding*, 88, 449–453.
- Lusardi, A. (2002). Preparing for Retirement: The Importance of Planning Costs. *National Tax Association Proceedings*, 148–154.
- Madrian, B., Shea, D. (2001) The Power of Suggestion: Inertia in 401 (k) Participation and Savings Behavior. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1149–1187, <https://doi.org/10.1162/003355301753265543>
- Mitchell, O. S., Moore, J. F. (1998). Can Americans Afford to Retire? New Evidence on Retirement Saving Adequacy. *Journal of Risk and Insurance*, 65(3), 371–400, <https://doi.org/10.2307/253656>
- Mitchell, O.S., Zeldes, S.P. (1996). Social Security Privatization – a Structure for Analysis. *American Economic Review*, 2(86), 363–367.
- Munnell, A., Karamcheva, N. (2007). Why Are Widows So Poor? *Issue in Brief*, 7-9. Chestnut Hill, MA: Center for Retirement Research at Boston College.
- NBS (2010). Household Finance and Consumption Survey, database.
- OECD (2013). *Pensions at a Glance 2013*. OECD and G20 indicators. Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org>
- Pastoráková, E., Janíková, T., Brokešová, Z., Ondruška, T. (2013). Rodové rozdiely vo finančnom rozhodovaní v oblasti životného poistenia na Slovensku. *Ekonomický časopis*, 61(1), 82–100.
- Quick, H. E., Moen, P. (1998). Gender, Employment and Retirement Quality: a Life Course Approach to the Differential Experiences of Men and Women. *Journal of Occupational Health Psychology*, 3(1), 44–64, <https://doi.org/10.1037//1076-8998.3.1.44>
- Rievajová, E., Sika, P., Husáková, M. (2012). Dôchodkový systém v zmenených sociálno-ekonomických podmienkach vo väzbe na príjmovú situáciu dôchodcov. *Sociológia*, 44(4), 456–477.

- Rodríguez, G. (2007). *Lecture Notes on Generalized Linear Models*. Available at: <http://data.princeton.edu/wws509/notes/>
- Sekita, S. (2011). Financial Literacy and Retirement Planning in Japan. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(04), 637–656, <https://doi.org/10.1017/s1474747211000527>
- Sunden, A. E., Surette, B. J. (1998). Gender Differences in the Allocation of Assets in Retirement Savings Plans. *American Economic Review*, 88(2), 207–211.
- The World Bank (2009). *The World Bank Pension Conceptual Framework, 2008*. Dostupné z: www.worldbank.org/pensions. Pensions in Crisis: Europe and central Asia regional Policy Note, Document of the World Bank, 12 November 2009.
- Vostatek, J. (2016). *Penzijní teorie a politika*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-571-8.
- Zhiyang, J., Weizhen, Z. (2012). The Effect of Pension Wealth on Private Savings. Results from an Extended Life Cycle Model, Statistics Norway, Research Department.